

SYSTEM PARTYJNY PORTUGALII

I. Uwarunkowania systemu partyjnego

1. Uwarunkowania historyczne

Współczesny portugalski system partyjny wyłonił się w połowie lat 70. XX w. po upadku reżimu autorytarnego kierowanego przez António de Oliveira Salazara, a następnie Marcela Caetano¹. Tranzycja zapoczątkowana została przez tzw. Rewolucję Goździków 25 kwietnia 1974 r. Głównym celem zamachu dokonanego przez młodych oficerów było zakończenie wojny w Afryce i przyznanie koloniom niepodległości. Aby tego dokonać, armia obaliła reżim autorytarny i sama przejęła władzę, rozpoczynając budowę systemu demokratycznego. W okresie przejściowym – do uchwalenia konstytucji w 1976 r. – dominujący wpływ na życie publiczne zachował Ruch Sił Zbrojnych (*Movimento das Forças Armadas*, MFA). Powstające wówczas partie polityczne stopniowo przejmowały odpowiedzialność za kierowanie państwem.

Ważnym czynnikiem, jaki wpłynął na kształt systemu partyjnego III Republiki, był niemal zupełny brak partii historycznych – początek transformacji ustrojowej można więc uznać za początek kształtowania się istniejących obecnie organizacji politycznych w Portugalii. Nie oznacza to, że spuścizna monarchii konstytucyjnej (1820–1910), I Republiki (1910–1926) czy reżimu autorytarnego nie wywarły nań żadnego wpływu. Wręcz przeciwnie, tworząc struktury partyjne oraz nawiązując relacje pomiędzy nimi, starano się unikać błędów poprzednich reżimów.

W monarchii dominowały siły liberalne – początkowo „odrodzeniowcy” i „historyczni”, a później ci ostatni ustąpili miejsca „postępowcom”. Próbowano wprowadzić system dwupartyjny z alternacją władzy między partiami na wzór angielski.

¹ W Portugalii w 1926 r. dokonano wojskowego zamachu stanu; zaprowadzony wówczas reżim wojskowy w 1933 r. zastąpiony został reżimem autorytarnym, określanym jako *Estado Novo* („Nowe Państwo”); władzę do 1968 r. sprawował A.O. Salazar, a następnie do 1974 r. M. Caetano. A. Łabno-Jabłońska, *Od rządów autorytarnych do demokracji parlamentarnej. Rewolucja portugalska 1974–1976*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1989, s. 12, 16–22.

Wkrótce pojawiły się jednak nowe siły polityczne i zaprowadzono republikę². Podstawę systemu partyjnego od 1910 r. stanowiła duża i dobrze zorganizowana centrolewicowa partia demokratyczna, oficjalnie zwana Portugalską Partią Republikańską; ponadto istniało wiele mniejszych ugrupowań, które powstawały, rozwijały się i upadały w zależności od sytuacji politycznej i osób, które nimi kierowały³.

Zarówno rządy liberalne okresu monarchii, jak i demokratyczne w I Republice nie odznaczały się stabilnością; oprócz tego w republikańskim państwie na skutek braku alternacji władzy wzrastało przekonanie, iż partia demokratyczna sprawuje rządy dyktatorskie i jest skorumpowana, przez co stanowi zagrożenie dla wolności i republiki. Zrodziło się przekonanie, że jedynym sposobem odsunięcia demokratów od władzy i ratowania państwa jest zastosowanie przemocy⁴. Realizacją tego było wprowadzenie w 1926 r. dyktatury wojskowej, a następnie reżimu autorytarnego⁵.

Okres *Estado Novo* – od wejścia w życie Konstytucji z 1933 r. do Rewolucji Goździków w 1974 r. – określany jest powszechnie jako era bez partii politycznych⁶. Przeprowadzano wprawdzie wówczas wybory, ale służyły one głównie manifestowaniu jedności elit oraz rozbijaniu potencjalnej opozycji. Jedyną legalną organizacją parapolityczną była popierająca reżim Unia Narodowa (*União Nacional*, UN), założona w 1930 r., a w 1969 r. przekształcona w Akcję Narodowo-Ludową (*Ação Nacional Popular*, ANP). Określano ją jako organizację pozbawioną partyjnego charakteru⁷, zaś jej głównym zadaniem było organizowanie poparcia dla rządu.

Upadek reżimu autorytarnego umożliwił odradzanie się partii politycznych. W chwili przejmowania władzy przez siły wojskowe w Portugalii działały dwa ugrupowania: Portugalska Partia Komunistyczna (*Partido Comunista Português*, PCP) oraz Partia Socjalistyczna (*Partido Socialista*, PS). Pierwsza powstała w 1921 r., okres autorytaryzmu przetrwała w podziemiu; druga została założona w 1973 r. w Zachodnich Niemczech, w Portugalii zdołała stworzyć zaledwie załączek struktury. Pozostałe dwie partie powstały niemal zaraz po przewrocie kwietniowym – Partia Ludowo-Demokratyczna (*Partido Popular Democrático*, PPD) w maju⁸, a Centrum

² A.H. de Oliveira Marques, *Historia Portugalii*, t. 2, tłum. W. Chabasiński, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987, s. 162.

³ *Ibidem*, s. 300.

⁴ *Ibidem*, s. 311.

⁵ Więcej na temat I Republiki zob.: A.C. Pinto, *A Historical Comparison of Portugal's First and Third Republics* [w:] R. Herr (ed.), *The New Portugal: Democracy and Europe*, University of California at Berkeley, Berkeley 1992, s. 107–125.

⁶ Więcej na temat reżimu A.O. Salazara zob.: A.C. Pinto, *The New State of Salazar: An Overview* [w:] R. Herr (ed.), *The New...*, op. cit., s. 73–106.

⁷ T. Bruneau, *Introduction* [w:] idem (ed.), *Political Parties and Democracy in Portugal. Organizations, Elections, and Public Opinion*, Westview Press, Oxford 1997, s. 3.

⁸ Partia Ludowo-Demokratyczna zmieniła nazwę 2 lutego 1976 r. – określa się odtąd jako Partia Socjaldemokratyczna. A. Freire, *The Party System of Portugal* [w:] O. Niedermayer, R. Stöss, M. Haas (Hrsg.), *Die Parteiensysteme Westeuropas*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2006, s. 375.

Demokratyczno-Społeczne (*Centro-Democrático e Social*, CDS)⁹ w lipcu 1974 r. Wspomniane cztery partie – pomimo przekształceń, jakie były ich udziałem, czemu towarzyszyły czasem zmiany nazw – do dziś stanowią podstawę portugalskiego systemu partyjnego. Lewicowy rodowód rewolucji 1974–1975 przyniósł efekt w postaci przesunięcia partii i całego systemu w kierunku pozycji lewicowych, przynajmniej w aspekcie nominalnym. Wyjaśnia to, dlaczego CDS – partia plasująca się na prawicy – określa się jako centrowa, a centroprawicowa Partia Ludowo-Demokratyczna od 1976 r. jako Partia Socjaldemokratyczna¹⁰.

Wobec skupienia po 1974 r. władzy w rękach przedstawicieli sił zbrojnych partie zmuszone były do zawierania porozumień z MFA w sprawie kształtu przyszłego ustroju politycznego. Pierwszą „Platformę Porozumienia Konstytucyjnego” zawarło 11 kwietnia 1975 r., kreśląc w niej nie tylko plan odbudowy demokracji, lecz także stworzenia systemu socjalistycznego. Świadczy to z jednej strony o przewadze, jaką MFA posiadała nad partiami, a z drugiej – o dużych wpływach komunistów w Ruchu Sił Zbrojnych¹¹. Druga „Platforma Porozumienia Konstytucyjnego MFA – Partii Politycznej”, zawarta 26 lutego 1976 r., stworzyła podstawy do przyjęcia w kwietniu konstytucji. Uznano w niej wprawdzie potrzebę przekazania władzy cywilom, czemu służyć miały wybory i powołany w oparciu o nie system organów państwowych, ale pozycję nadrzędną wobec nich zachować miała na razie Rada Rewolucji – organ o wojskowym charakterze. Demokracja portugalska tamtego okresu trafnie określona została przez M. Duvergera jako „schowana w cieniu szpad”¹². Radę Rewolucji zlikwidowano w trakcie nowelizacji konstytucji w 1982 r. Wtedy również usunięto z konstytucji terminy odnoszące się do socjalizmu.

2. Uwarunkowania instytucjonalne

Konstytucja Portugalii z 2 kwietnia 1976 r., znowelizowana w latach 1982, 1989, 1992 i 1997, jest – w porównaniu z konstytucjami innych państw – aktem stosunkowo obszernym, jest też najbardziej rozbudowana ze wszystkich dotychczasowych konstytucji portugalskich, stanowi bowiem rezultat złożonego procesu politycznego, który miał miejsce w okresie jej tworzenia i późniejszych nowelizacji¹³.

⁹ Centrum Demokratyczno-Społeczne na kongresie przeprowadzonym w 1993 r. dokonało zmiany nazwy, dodając do niej drugi człon – Partia Ludowa. A. Łabno, *System konstytucyjny Portugalii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002, s. 43.

¹⁰ A. Freire, *The Party...*, *op. cit.*, s. 385.

¹¹ A. Łabno-Jabłońska, *Od rządów...*, *op. cit.*, s. 57.

¹² Podaje za: *ibidem*, s. 120.

¹³ Rezultatem osiągniętego w 1976 r. kompromisu pomiędzy walczącymi z sobą partiami i siłami społecznymi było stworzenie ustroju, w którym obok elementów liberalno-demokratycznych obecne były socjalistyczne, obok legitymacji legalnej – rewolucyjna; ustroju, w którym utrzymana została szczególna pozycja wojska. Kolejne nowelizacje polegały między innymi na usuwaniu określeń odnoszących się do socjalizmu oraz zmniejszaniu wpływów armii, co upodobiło system Por-

Ogólna tendencja do drobiazgowego regulowania w konstytucji różnych kwestii widoczna jest także w przepisach dotyczących: partii politycznych, ich udziału w wyborach oraz tworzonych przez nie frakcji parlamentarnych¹⁴. Wolność zrzeszania się obejmuje m.in. prawo zakładania partii politycznych, prawo przynależności do nich oraz współdziałania poprzez te podmioty w kształtowaniu woli ludu i organizacji władzy politycznej¹⁵. Na uwagę zasługuje konstytucyjny zakaz tworzenia partii o charakterze regionalnym, jak również używania nazw zawierających określenia związane z jakąkolwiek religią lub Kościołem. Konstytucja nakazuje partiom kierowanie się zasadami jawności, demokratycznej organizacji, zarządzania i współuczestnictwa wszystkich członków¹⁶. Wprowadzono również zakaz tworzenia zrzeszeń zbrojnych czy paramilitarnych, organizacji rasistowskich oraz głoszących ideologię faszystowską¹⁷. Na straży legalności partii politycznych stoi Trybunał Konstytucyjny, który ma prawo nakazać rozwiązanie partii¹⁸.

Do uwarunkowań instytucjonalnych systemu partyjnego należy też niewątpliwie zaliczyć typ reżimu politycznego, przy czym w Portugalii oddziaływanie między nimi można określić jako obustronne. Przyjęcie systemu prezydencko-parlamentarnego, w którym zarówno jednoizbowe Zgromadzenie Republiki, jak i prezydent pochodzą z wyborów powszechnych i posiadają silną pozycję ustrojową, sprawia, że partie przywiązują dużą wagę do elekcji obu tych organów. Zwycięstwo w wyborach parlamentarnych pozwala na sformowanie rządu, zaś obsada stanowiska głowy państwa na znaczące wpływanie na politykę państwa. Powszechne wybory prezydenckie w dwóch turach skłaniają partie do zawierania sojuszy przed drugą turą, w której rywalizują dwaj kandydaci, co sprzyja umacnianiu głównej siły centrolewicowej i centroprawicowej poprzez przekazanie im głosów wyborców partii mniejszych. Sprzyja to konsolidacji sił i w konsekwencji bipolarnej logice systemu partyjnego¹⁹.

Rosnąca konsolidacja sił wywiera z kolei wpływ na funkcjonowanie systemu organów państwowych. Obserwowany do połowy lat 80. XX w. relatywnie wysoki poziom fragmentaryzacji systemu partyjnego pociągał za sobą konieczność tworzenia

tugalii do ustrojów innych państw Europy Zachodniej. Nowelizacje sprawiły, że tekst konstytucji stał się bardziej obszerny i mniej spójny niż ten z 1976 r. J. Miranda, *Wstęp. Część II [w:] Konstytucja Republiki Portugalskiej z dnia 2 kwietnia 1976 r. z późniejszymi zmianami*, tłum. A. Wojtyczek-Bonnand, wstęp J. Miranda, P. Kownacki, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000, s. 14.

¹⁴ C. Leston-Bandeira, *Dissent in a Party-Based Parliament. The Portuguese Case*, „Party Politics” 2009, vol. 15, no. 6, s. 698.

¹⁵ Art. 51 w rozdziale dotyczącym praw i wolności oraz ich gwarancji, *Konstytucja Republiki Portugalskiej...*, op. cit., s. 60.

¹⁶ *Ibidem*, s. 60.

¹⁷ Art. 46, *Konstytucja Republiki Portugalskiej...*, op. cit., s. 58.

¹⁸ Art. 223, *Konstytucja Republiki Portugalskiej...*, op. cit., s. 139.

¹⁹ Argument taki wysuwa na przykład M. Costa Lobo, *The Role of Political Parties in Portuguese Democratic Consolidation*, „Party Politics” 2001, vol. 7, no. 5, s. 650. A. Freire nie podziela tego poglądu, wychodząc z założenia, że gdyby tak było, to w każdym państwie, gdzie są wybory powszechne w dwóch turach, musiałoby dojść do pojawienia się tendencji do dwupartyjności. A. Freire, *The Party System...*, op. cit., s. 390.

rządów koalicyjnych. Duża rola przypadała wówczas Zgromadzeniu Republiki i Prezydentowi. Nie tylko wpływali oni na kształt rządu, ale także oddziaływali na prowadzoną przez niego politykę, nadając ton całemu systemowi politycznemu. Po 1987 r., gdy doszło do redukcji efektywnej liczby partii, a system zaczął w większym stopniu zmierzać w kierunku rywalizacji dwupartyjnej, czemu towarzyszyło tworzenie stabilnych rządów jednopartyjnych, sytuacja się zmieniła. Punkt ciężkości w określaniu polityki państwa przesunął się z parlamentu i głowy państwa w kierunku premiera i rządu. O ile więc do 1987 r. model rywalizacji partyjnej zbliżał się w pewnym stopniu do zaproponowanego przez Arenda Lijpharta modelu demokracji konsensualnej, o tyle po 1987 r. zdecydowanie się od niego oddalał, podążając w stronę większej rywalizacji pomiędzy partiami²⁰.

Portugalski system partyjny determinowany jest w pewnym sensie również przez przyjęty w tym kraju system wyborczy do Zgromadzenia Republiki. Z jednej strony określono w konstytucji, że ma to być system oparty na zasadzie proporcjonalności i na metodzie d'Hondta, która premiuje partie duże²¹, ale z drugiej – zakazano wprowadzania klauzuli zaporowej, stwarzając formalnie małym partiom szanse na dostanie się do parlamentu²². W rezultacie mamy do czynienia z istnieniem systemu wielopartyjnego, w którym pozycja dwóch partii jest znacznie silniejsza od pozostałych. Poziom proporcjonalności systemu jest niewielki²³ – Partia Socjalistyczna i Partia Socjaldemokratyczna są systematycznie nadreprezentowane, jeśli wziąć pod uwagę stosunek liczby mandatów do ilości otrzymywanych głosów. Pomimo braku progu wyborczego partie małe mają ograniczone szanse wejścia do parlamentu²⁴.

Analiza poszczególnych przepisów konstytucji oraz ordynacji wyborczej pozwala na postawienie tezy, że ustrojodawcy zależało na zagwarantowaniu partiom silnej pozycji zarówno w porównaniu z innymi podmiotami pretendującymi do wpływu na politykę państwa, jak i w stosunku do parlamentarzystów wybranych z ich list. Przejawia się to między innymi w wyłącznym prawie partii politycznych lub ich koalicji do zgłaszania kandydatów w wyborach do jednoizbowego parlamentu – Zgromadzenia Republiki, z tym że listy kandydatów mogą obejmować obywateli nienależących do danej partii²⁵. Pozycję partii wzmacnia dodatkowo fakt stosowania wyłącznie zamkniętych list – wyborcy głosują na listy bez możliwości wskazania preferencji odnośnie do poszczególnych kandydatów, a repartycja mandatów pomiędzy kandydatów dokonuje się według kolejności występowania na liście, o czym

²⁰ A. Lijphart, *Patterns of Democracy*, Yale Press University, New Haven–London 1999, s. 31–34.

²¹ Art. 149 ust. 1, *Konstytucja Republiki Portugalskiej...*, *op. cit.*, s. 105–106.

²² Art. 152 ust. 1, *Konstytucja Republiki Portugalskiej...*, *op. cit.*, s. 106.

²³ Udowodniły to badania nad stopniem proporcjonalności systemów wyborczych w trzynastu europejskich krajach, w których stosowany jest system proporcjonalny i głosowanie na listy. Portugalia znalazła się na jedenastej pozycji; mniejszą proporcjonalność wykazywały tylko systemy Hiszpanii i Grecji. A. Freire, *The Party System...*, *op. cit.*, s. 388.

²⁴ T. Bruneau, *Introduction*, *op. cit.*, s. 13.

²⁵ Art. 151, *Konstytucja Republiki Portugalskiej...*, *op. cit.*, s. 106.

decyduje partia²⁶. Ponadto – pomimo przyznania deputowanym mandatu wolnego – parlamentarzyści, którzy wstępują do innej partii politycznej niż ta, z której list zostali wybrani, tracą mandat²⁷.

Ustawa o partiach politycznych przyjęta w 1974 r.²⁸ regulowała ich status, pomijając zupełnie kwestie finansowania, co sprzyjało pozyskiwaniu środków z różnych źródeł i balansowaniu na granicy transparentności finansowej. Zdaniem Luísa de Sousa istniejące w Portugalii przyzwolenie społeczne i tolerancja wobec niejasnego pozyskiwania środków przez partie nie sprzyjały zmianie tej sytuacji²⁹. Przepisy dotyczące finansowania udziału partii w wyborach parlamentarnych zostały przyjęte dopiero w 1979 r.³⁰, a następnie kilkakrotnie nowelizowane. W latach 90. zdecydowano się na stworzenie nowego systemu finansowania opartego na ustawie z 1993 r. (w której uregulowano zarówno finansowanie działalności partii, jak i ich udziału w wyborach) oraz późniejszych aktach z roku 1995, 1998 oraz 2000³¹. Celem wprowadzanych regulacji było uzyskanie maksymalnej transparentności. System finansowania ze środków publicznych opiera się na trzech filarach: subsydiach na finansowanie kampanii wyborczych³², przyznawanych partiom co roku subwencjach na prowadzoną przez nie działalność³³ oraz subsydiach dla grup parlamentarnych³⁴. Wysokość subsydiów określana jest w Portugalii w odniesieniu do wysokości minimalnego wynagrodzenia³⁵.

²⁶ A. Łabno, *System...*, *op. cit.*, s. 40; C. Leston-Bandeira, *Dissent...*, *op. cit.*, s. 697.

²⁷ Art. 160, *Konstytucja Republiki Portugalskiej...*, *op. cit.*, s. 106.

²⁸ Chodzi o ustawę: *Lei dos Partidos Políticos* (595/74) z 7 listopada 1974 r.

²⁹ L. de Sousa, *The Regulation of Political Financing in Portugal*, „West European Politics” 2004, vol. 27, no. 1, s. 126.

³⁰ Chodzi o ustawę: *Lei Eleitoral para a Assembleia da República* (14/79) z 16 maja 1979 r.

³¹ Szczegóły wprowadzanych zmian zob.: L. de Sousa, *The Regulation...*, *op. cit.*, s. 129–140.

³² Subsidia wyborcze dzielone są pomiędzy partie biorące udział w wyborach według systemu łączącego zasady równości i proporcjonalności – 20% dzielone jest po równo pomiędzy wszystkie partie, które wzięły udział w wyborach, 80% proporcjonalnie do ilości uzyskanych mandatów. W podziale tych środków biorą udział partie, które uczestniczyły w wyborach w co najmniej 51% okręgów wyborczych i otrzymały co najmniej 2% głosów (5% w wyborach prezydenckich). I. van Biezen, *Financing Political Parties and Election Campaigns – Guidelines*, Council of Europe Publishing, Strasburg 2003, s. 49; L. de Sousa, *The Regulation...*, *op. cit.*, s. 130–131.

³³ Doroczne subwencje na działalność partii przysługują wszystkim ugrupowaniom, które w ostatnich wyborach uzyskały co najmniej 50 tys. głosów, co stanowi 0,6% elektoratu.

³⁴ Alokacja środków dla grup parlamentarnych wygląda podobnie jak subsydiów wyborczych – każda frakcja otrzymuje taką samą kwotę (cztery minimalne wynagrodzenia), ponadto dalsze środki wypłacane są grupom w zależności od ilości posiadanych mandatów (jedna trzecia minimalnego wynagrodzenia za każdy mandat). B. Szajkowski (ed.), *Political Parties of the World*, John Harper Publishing, London 2005, s. 485.

³⁵ W przypadku rocznych subwencji za każdy głos uzyskany w wyborach do parlamentu partia otrzymuje 1/225 najniższego miesięcznego wynagrodzenia. Z kolei górna granica subsydiów wyborczych po wyborach krajowych i lokalnych nie powinna przekraczać 2,5 tys. minimalnych wynagrodzeń, a po wyborach prezydenckich i regionalnych odpowiednio 1250 oraz 250 minimalnych wynagrodzeń. I. van Biezen, *Financing Political...*, *op. cit.*, s. 49.

Portugalskie partie w przeważającej mierze finansowane są z budżetu państwa³⁶, co często jest przedmiotem krytyki. Wprowadzenie finansowania publicznego w demokracji powstałej w połowie lat 70. spowodowane były faktem, że partiom brakowało zdolności do samodzielnego generowania dochodów. W okresie transformacji w dużej mierze finansowane były ze środków pochodzących z zagranicy. W tym samym czasie w ustabilizowanych demokracjach finansowanie z budżetu państwa stawało się niemal powszechną praktyką. Przyjęcie w Portugalii zasady subsydiowania partii ze środków publicznych odbyło się za ich przykładem, bez przeprowadzenia krajowej dyskusji na temat roli środków oraz potrzeby stworzenia zabezpieczeń mających zapobiegać korupcji czy skandalom związanym z nielegalnym finansowaniem partii³⁷. Uzależnienie partii w młodej demokracji od środków publicznych pozbawiło je jednego z bodźców, jakie skłaniają partie do stworzenia ustrukturyzowanych relacji ze społeczeństwem, i przyczyniło się do uczynienia z nich bardziej agencji państwa niż narzędzi społeczeństwa obywatelskiego³⁸.

II. Charakterystyka współczesnego systemu partyjnego

Za fenomen portugalskiego systemu partyjnego można uznać fakt, że bez wprowadzania zmian instytucjonalnych ewoluował on od wielopartyjnego umiarkowanie spolaryzowanego w kierunku systemu, w którym dwie partie uzyskują dominację pozwalającą na tworzenie gabinetów jednopartyjnych³⁹. W rozwoju systemu portugalskiego można wyróżnić dwie wyraźne fazy – cenzus stanowią wybory parlamentarne w 1987 r.

Okres między 1976 a 1987 r. charakteryzował się istnieniem czterech relatywnie silnych partii, z których jedna wykazywała cechy ugrupowania antysystemowego, oraz dużą niestabilnością rządów – żaden gabinet nie zdołał przetrwać całej kadencji, średnia długość funkcjonowania rządu wynosiła zaledwie 11 miesięcy. Wśród ugrupowań najbardziej liczących się w przetargach koalicyjnych należy wymienić Partię Socjalistyczną oraz centroprawicową Partię Socjaldemokratyczną, powstałą z przekształcenia Partii Ludowo-Demokratycznej. Ponadto w skład parlamentu wchodziły

³⁶ W latach 80. XX w. subsydia państwowe stanowiły około 83% budżetu PDS, w pierwszej połowie lat 90. już 93%. W przypadku PS w latach 80. było to 60% budżetu, a w połowie lat 90. – 70%. Dla porównania środki uzyskiwane przez PDS ze składek członkowskich stanowiły w 1993 r. 0,5% jej budżetu, a w 1994 – 0,6%. Wyjątkiem są komuniści, których partia w większym stopniu niż inne finansowana jest ze składek członkowskich. W końcu lat 70. XX w. dochody ze składek członkowskich stanowiły około 27% budżetu partii. I. van Biezen, *Party Financing in New Democracies. Spain and Portugal*, „Party Politics” 2000, vol. 6, no. 3, s. 332–333.

³⁷ L. de Sousa, *The Regulation...*, *op. cit.*, *passim*.

³⁸ I. van Biezen, *Party Financing...*, *op. cit.*, s. 337.

³⁹ M. Costa Lobo, *The Role of...*, *op. cit.*, s. 643.

także Centrum Demokratyczno-Społeczne oraz antysystemowa, ale ciesząca się sporym poparciem Portugalska Partia Komunistyczna.

Po 1987 r. nastąpiła konsolidacja, polegająca na wzroście poparcia dla dwóch głównych partii – PS i PSD, które tworzyły jednopartyjne gabinety, co wiązało się ze znaczącą poprawą ich stabilności. Okres ten zapoczątkowany został utworzeniem rządu większościowego przez centroprawicową Partię Socjaldemokratyczną, która wygrała także kolejne wybory i sprawowała władzę do 1995 r. Po elekcji zmuszona była oddać ster rządów Partii Socjalistycznej. Ta nie dysponowała wprowadzić większości absolutną, ale posiadała liczbę mandatów, która pozwoliła jej na samodzielne rządzenie. Podobna sytuacja miała miejsce po wyborach w 1999 r.⁴⁰

Niektórzy badacze ogłosili, że w 2002 r. rozpoczęła się trzecia faza, w której głosy wyborców wprawdzie nadal skupione były wokół dwóch największych partii, ale ich koncentracja nie była jednak tak znacząca jak przez ostatnie 15 lat, w szczególności nie pozwalała na formowanie gabinetów jednopartyjnych. Zwycięstwo Partii Socjalistycznej w wyborach w 2005 oraz 2009 r. umożliwiające jej tworzenie rządu jednopartyjnego – najpierw większościowego, a po 2009 r. mniejszościowego – oznacza, że rok 2002 nie był początkiem nowej fazy w rozwoju systemu, a jedynie przejściowym odstępstwem od trendu większościowego, do którego system powrócił w 2005 r.

Przyczyny stabilizacji systemu są bardzo złożone: obok czynników instytucjonalnych, o których była już mowa i które nie odegrały w tym procesie znaczącej roli, należy wspomnieć o uwarunkowaniach społecznych, politycznych i ideologicznych. Wśród pierwszych wymienić można przede wszystkim fakt poprawy standardu życia po włączeniu się Portugalii w proces integracji europejskiej⁴¹. Osłabiło to poparcie dla sił radykalnych, przede wszystkim dla PCP, prowadząc do koncentracji głosów wyborczych na dwóch dużych partiach, lokujących się najbliżej centrum. Spadek poparcia dla PCP wytłumaczyć można też przyczynami politycznymi, takimi jak rozpad Związku Radzieckiego i związany z tym spadek popularności ideologii komunistycznej, oraz faktem, że PCP – wobec której pozostałe partie stosowały strategię wykluczenia – pozostawała długo poza rządem, co wpłynęło na jej radykalizację. Nie bez znaczenia było również to, że partia nie zdołała zmodernizować swojego języka i zastąpić go takim, który uwzględniałby nowe kwestie typowe dla lewicy.

Wśród innych uwarunkowań politycznych, jakie wywarły wpływ na przekształcenia systemu, można wymienić zmęczenie niestabilnością gabinetów oraz zmianę strategii dwóch głównych partii. Ta ostatnia dokonała się w dużej mierze dzięki pojawieniu się w połowie lat 80. nowego centrolewicowego ugrupowania – Demokratycznej Partii Odnowy (*Partido Renovador Democrático*, PRD). Założona przez byłego prezydenta Eanesa, zdobyła w wyborach w 1985 r. – w dużej mierze dzięki

⁴⁰ Utworzonemu wówczas gabinetowi nie udało się jednak przetrwać do końca kadencji. Słaby wynik wyborów lokalnych w 2001 r. spowodował, że w następnym roku rząd, na czele którego stał Antonio Guterres, podał się do dymisji. A. Freire, *Issue Voting in Portugal: The 2002 Legislative Elections*, „West European Politics” 2004, vol. 27, no. 5, s. 780.

⁴¹ Na temat europeizacji portugalskiego systemu politycznego zob.: M. Costa Lobo, *Consolidating Democracy? Europeanisation and Political Parties in Portugal*, Paper Prepared for International Studies Association 2007, <http://www.allacademic.com> (dostęp: 29 XII 2009).

ki jego popularności – 17,9% głosów, uzyskując poparcie części wyborców, którzy wcześniej głosowali na PS oraz PCP. W kolejnych wyborach w 1987 r. PRD straciła na znaczeniu, zdobywając zaledwie 4,9% głosów. Znamienne było, że partie lewicowe nie odzyskały wówczas swoich wyborców. Elektorat PRD poparł bowiem w dużej mierze centroprawicową PSD. W wyborach z 1991 r. część wyborców powróciła wprawdzie do PS, niemniej jednak istnienie przez krótki okres PRD zmusiło dwie główne partie do przesunięcia się z pozycji lewicowych (PS) i prawicowych (PSD) w kierunku centrum i przyjęcia strategii typu *catch-all*⁴².

W wyniku wyborów parlamentarnych, które odbyły się 27 września 2009 r., w skład Zgromadzenia Republiki weszło pięć podmiotów politycznych, z których cztery reprezentują siły polityczne istniejące od początku III Republiki: centrolewicowa Partia Socjalistyczna, centroprawicowa Partia Socjaldemokratyczna, prawicowe Centrum Demokratyczno-Społeczne–Partia Ludowa, lewicowa Portugalska Partia Komunistyczna – przy czym ta ostatnia startowała w wyborach wspólnie z Partią Ekologiczną „Zieloni”, z którą współtworzyła Unitarną Koalicję Demokratyczną. Piątym podmiotem wchodzącym w skład parlamentu jest istniejący od 1999 r. Blok Lewicy, który – w przeciwieństwie do komunistów – pretenduje do miana nowoczesnej lewicy. W dalszej części artykułu omówione zostaną ugrupowania parlamentarne oraz ważniejsze spośród partii, które funkcjonują poza Zgromadzeniem Republiki.

Tabela 22. Wyniki wyborów do portugalskiego Zgromadzenia Republiki z 27 września 2009 r.

Nazwa partii	% głosów	Liczba mandatów
Partia Socjalistyczna (PS)	36,56	97
Partia Socjaldemokratyczna (PSD)	29,11	81
Centrum Demokratyczno-Społeczne–Partia Ludowa (CDS–PP)	10,43	21
Blok Lewicy (BE)	9,81	16
Unitarna Koalicja Demokratyczna (Portugalska Partia Komunistyczna–Partia Ekologiczna „Zieloni”) CDU (PCP–PEV)	7,86	15
Pozostałe partie	3,15	—
Razem*		230

* Oddane na partie głosy nie sumują się do 100%, ponieważ liczone są od ogólnej liczby oddanych głosów, w tym pustych (w 2009 r. – 1,74%) i nieważnych (w 2009 r. – 1,35%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie oficjalnej strony Komisji Wyborczej Portugalii: <http://www.cne.pt> (dostęp: 10 XII 2009 r.).

Partia Socjalistyczna (*Partido Socialista*, PS) formalnie założona została 19 kwietnia 1973 r. w Bad Münstereifel w Niemczech. Jednym z jej założycieli i pierwszym liderem był lewicowy działacz opozycyjny Mário Soares. Partia ma jednak krajowe korzenie, sięgające połowy XIX w., kiedy działały dyskusyjne grupy

⁴² *Idem*, *The Role of...*, *op. cit.*, s. 645–647, 649.

socjalistyczne. Na ich bazie powołano w 1875 r. Portugalską Partię Socjalistyczną, odwołującą się do myśli anarchistycznej i marksistowskiej⁴³. Udziałem partii były liczne rozłamy; w okresie I Republiki straciła na znaczeniu, jej elektorat został przejęty przez komunistów oraz partię republikańską. Formalnie przestała funkcjonować w 1933 r. W latach 20. XX w. socjaliści skupili się wokół gazety „Seara Nova”, która również w okresie reżimu Salazara dbała o popularyzowanie myśli socjalistycznej⁴⁴. W 1964 r. w Genewie powołano do życia Grupę Portugalskiej Akcji Socjalistycznej – jej zadaniem było nadanie struktur ruchowi socjalistycznemu oraz nawiązanie kontaktów z partiami za granicą. Od 1967 r. wydawała broszurę „Portugalski Socjalista”, w 1972 r. została przyjęta do Międzynarodówki Socjalistycznej, a następnie stała się bazą dla utworzenia funkcjonującej do dziś Partii Socjalistycznej⁴⁵.

Ugrupowanie socjalistów znacznie ewoluowało zarówno pod względem struktury, jak i oblicza programowego. W okresie Rewolucji Goździków partia nie posiadała struktur ani środków finansowych, które pozwalałyby na ich szybkie zbudowanie. W obliczu zbliżających się wyborów parlamentarnych nieocenione dla partii okazało się wsparcie z zewnątrz. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na pomoc finansową – udzielaną przez Międzynarodówkę Socjalistyczną oraz partie z Niemiec, Szwecji, Wielkiej Brytanii oraz Włoch – ale także na pomoc w tworzeniu wizerunku i legitymizacji jako partii będącej członkiem europejskiej rodziny partii socjalistycznych⁴⁶. Zagraniczne wsparcie nie było w Portugalii czymś niezwykłym, dotyczyło bowiem w okresie przejściowym niemal wszystkich ugrupowań.

Stworzona pierwotnie struktura miała charakter wertykalny, opierała się na niewielkich komórkach, które – pomimo istnienia struktur średniego szczebla – bezpośrednio wybierały swoich przedstawicieli do Kongresu. Służyło to wprowadzie demokracji wewnątrzpartyjnej, ale duże rozproszenie struktur partyjnych i brak silnej kadry średniego szczebla doprowadziły do atomizacji i anarchii. Rekonstrukcja struktur szła w kierunku wzmocnienia średniego szczebla, czemu służyć miało stworzenie regionalnych konfederacji odpowiadających podziałowi administracyjnemu kraju. Ważną cechą partii jest także silna pozycja struktury centralnej, a zwłaszcza sekretarza generalnego, oraz duża personalizacja władzy. Od września 2004 r. liderem partii jest José Sócrates, który od marca 2005 r. sprawuje funkcję premiera. Znamienne jest również podporządkowanie frakcji parlamentarnej strukturom centralnym⁴⁷.

Programowo partia od początku swego istnienia wyraża uznanie dla demokracji, indywidualnej wolności oraz dobrobytu obywateli. W 1974 r. ideologia Partii Socjalistycznej pozostawała pod dużym wpływem portugalskiego socjalizmu utopijnego, republikanizmu, chrześcijańskiego humanizmu oraz neomarksizmu. Wierzono wówczas, że kontrola gospodarki jest sposobem na osiągnięcie społecznej i ekonomicznej

⁴³ *The Socialist Movement Before the Foundation of ASP*, <http://www.ps.pt> (dostęp: 20 XII 2009 r.).

⁴⁴ J.A. Sablisky, *The Portuguese Socialist Party* [w:] T. Bruneau (ed.), *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 55–56.

⁴⁵ *A Acção Socialista Portuguesa (1964–1973)*, <http://www.ps.pt> (dostęp: 20 XII 2009 r.).

⁴⁶ J.A. Sablisky, *The Portuguese...*, *op. cit.*, s. 57, 61, 65–66.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 61–64.

równości. Koniec rewolucji i zmiana warunków funkcjonowania sprawiły, że PS odrzuciła możliwość sojuszu z radykalną PCP. W sformułowanym w 1979 r. programie na lata 80. uczyniono pierwszy krok do odrzucenia marksizmu i rozwijania strategii ekonomicznego rozwoju i reformy społecznej. Współpraca z PSD podczas kolejnych rewizji konstytucji zbliżyła partię do centrum. Zmiany potwierdzone zostały w programach przyjętych w 1986 i 2002 r.⁴⁸ Odrzucono w nich zarówno kolektywizm, jak i liberalną politykę gospodarczą, opowiadając się za politycznym i gospodarczym pluralizmem, ale jednocześnie za dopuszczeniem interwencjonizmu państwowego w celu ochrony praw jednostek i zapobiegania nadużyciom w systemie gospodarczym. Partia popiera decentralizację, propagując zwiększenie roli władz lokalnych i regionalnych. Badania nad polaryzacją portugalskiego systemu partyjnego wykazały, że dystans ideologiczny między PS i PCP jest znacznie większy niż między PS a centroprawicową PSD⁴⁹. Partia Socjalistyczna brała udział w rządzeniu krajem w latach 1976–1978 (najpierw samodzielnie, potem z CDS), a następnie 1983–1985 w koalicji z PSD oraz 1995–2002 i od 2005 r., tworząc gabinety jednopartyjne.

Partia wyzbyła się początkowego rewolucjonizmu i współcześnie jej doktryna całkowicie przystaje do oblicza programowego innych europejskich partii socjaldemokratycznych⁵⁰. Należy do Partii Europejskich Socjalistów oraz Międzynarodówki Socjalistycznej. Jej reprezentanci zasiadają we frakcji Postępowego Sojuszu Socjalistów i Demokratów w Parlamencie Europejskim.

Partia Socjaldemokratyczna (*Partido Social Demokrata*, PSD) – wbrew nazwie jest partią o charakterze centroprawicowym, a nie socjaldemokratycznym. Utworzona została 6 maja 1974 r. przez „liberalnych” członków byłego obozu rządzącego (m.in. Francisco Sá Carneiro) jako Partia Ludowo-Demokratyczna⁵¹. Obecną nazwę przyjęła w 1976 r. pod wpływem rewolucji, która przesunęła portugalską scenę polityczną w kierunku lewicy. Siły prawicowe opierały się w dużej mierze na wspierających reżim *Estado Novo* sieciach patronażu tworzonych przez lokalnych notabli, dlatego z trudem torowały sobie drogę w nowych warunkach politycznych⁵². Dominacja tendencji lewicowych w społeczeństwie skłoniła partię do posługiwania się lewicową retoryką i wysuwania haseł socjaldemokratycznych⁵³. PSD zgłosiła nawet akces do Międzynarodówki Socjalistycznej, nie została jednak przyjęta z powodu protestu PS, będącej już członkiem organizacji. Wykorzystywała następnie odmowę, głosząc, że jako jedyna nie nawiązała międzynarodowych relacji, dlatego jest „najbardziej portugalską partią polityczną”⁵⁴. Pod koniec lat 70. rozpoczęła współpracę z euro-

⁴⁸ *Declaração de Princípios. Aprovada pelo XIII Congresso do PS em Novembro de 2002*, <http://www.ps.pt> (dostęp: 20 XII 2009 r.), oraz J.A. Sablisky, *The Portuguese...*, *op. cit.*, s. 74.

⁴⁹ A. Freire, *The Party System...*, *op. cit.*, s. 388.

⁵⁰ J.A. Sablisky, *The Portuguese...*, *op. cit.*, s. 73–74.

⁵¹ M. Frain, *The Right in Portugal: The PSD and the CDS/PP* [w:] T. Bruneau (ed.), *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 78.

⁵² A. Freire, *The Party System...*, *op. cit.*, s. 375.

⁵³ M. Frain, *The Right in Portugal...*, *op. cit.*, s. 78.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 80.

pejskimi liberałami, nie zgadzając się jednak na przystąpienie do organizacji określającej się jako Europejscy Liberałowie i Demokraci – skłoniła ich do dodania określenia reformatorzy (Europejscy Liberałowie, Demokraci i Reformatorzy). Obecnie jest członkiem chadeckiej Europejskiej Partii Ludowej oraz jej frakcji w Parlamencie Europejskim, należy też do międzynarodówki chadeckiej.

Partia Socjaldemokratyczna rządziła krajem w latach 1980–1983, tworząc Sojusz Demokratyczny (*Aliança Democrática*, AD) z chadecją i monarchistami, a następnie 1983–1985 w koalicji z PS, 1985–1995 samodzielnie oraz 2002–2005 w koalicji z chadekami z CSD–PP. M. Frain wskazuje, że PSD jest obecnie bardzo zróżnicowana pod względem ideologicznym, z czym wiąże się duża frakcjonalizacja wewnątrz jej struktur. W partii współpracują ludzie reprezentujący poglądy liberalne, socjaldemokratyczne, chadeckie i konserwatywne. PSD jako „najbardziej portugalska” partia wydaje się odzwierciedlać współczesną portugalską rzeczywistość, na którą składa się walka między północą a południem kraju, konflikty między miejskim i wiejskim stylem życia, debata zwolenników stosowania rozwiązań neoliberalnych i socjaldemokratycznych w polityce państwa⁵⁵. Gdy partia rządziła krajem (1985–1995), premier Aníbal Cavaco Silva obrał kurs neoliberalny, wprowadzając reformy mające na celu modernizację portugalskiej gospodarki. Różnice ideologiczne jednak pozostały. Kiedy partia przeszła do opozycji, wyraźnie uwidocznił się podział na zwolenników neoliberalizmu i interwencjonizmu. Partia wydaje się mieć różne wizje rozwoju Portugalii; nie bez znaczenia jest również personalna rywalizacja zwolenników poszczególnych rozwiązań⁵⁶. Wśród jej byłych liderów warto wspomnieć A.C. Silvę czy J.M. Barroso. Od 2008 r. partią kieruje Manuela Ferreira Leite⁵⁷.

Centrum Demokratyczno-Społeczne–Partia Ludowa (*Centro-Democrático e Social-Partido Popular*, CDS–PP) – to partia prawicowa założona w lipcu 1974 r., a więc trzy miesiące po ukonstytuowaniu się PSD, co miało spore znaczenie, jako że obie partie dążyły do oparcia swoich struktur na sieci patronażu, sięgającej korzeniami poprzedniego reżimu. W tej sytuacji partia, która powstała jako druga, skazana była na większe trudności organizacyjne, co wpłynęło również na współczesny stan struktur CDS–PP – znacznie mniej rozbudowanych niż w przypadku dwóch głównych partii. Wśród przyczyn powstania partii należy wymienić przede wszystkim niechęć działaczy byłego reżimu w stosunku do założyciela PSD Francisco Sá Carneiro oraz fakt, że elity blisko związane z reżimem Salazara–Caetano nie były mile widziane w PSD. Lewicowa retoryka przyjęta przez Partię Socjaldemokratyczną skłoniła ugrupowanie prawicowe do określenia się mianem organizacji centrowej. CDS–PP brała udział w sprawowaniu władzy w 1978 r. jako partia dopełniająca koalicję z PS, w latach 1980–1983 wchodząc w skład Sojuszu Narodowego tworzonego przez PSD oraz w latach 2002–2005 jako mniejszy koalicjant w rządzie PSD.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 109.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 83.

⁵⁷ Zob. oficjalna strona Partii Socjaldemokratycznej: <http://www.psd.pt> (dostęp: 15 XII 2009 r.).

CDS przedstawiała się początkowo jako siła chrześcijańsko-demokratyczna, prześlągnięta ideałami humanizmu i personalizmu⁵⁸. Jej pierwszy program był w istocie inspirowany chrześcijańskimi zasadami, z czym łączyło się poparcie idei państwa dobrobytu, rodziny, liberalnego rozwoju gospodarczego oraz silnego demokratycznego państwa. Partia cieszyła się poparciem relatywnie homogenicznego elektoratu bliskiego prawnemu skrzydłu PSD⁵⁹. Kierowana przez Lucasa Piresa w 1983 r., przesunęła się w kierunku pozycji neoliberalnych, ale kiedy władzę w państwie w 1987 r. objęła PSD, realizując neoliberalny program, CDS na nowo podjęła dyskusję nad właściwym modelem rozwoju gospodarki, która to dyskusja w zasadzie trwa do czasów współczesnych. Partia porzuciła swoją początkowo „centrową” pozycję, lokuje się najbardziej na prawo spośród ugrupowań parlamentarnych, określa się współcześnie jako demokratyczna prawica, ludowa i nacjonalistyczna. Jej głównym celem jest redukcja obszaru aktywności państwa na rzecz inicjatywy prywatnej, indywidualnego wyboru i rodziny⁶⁰.

Na Kongresie w 1993 r. partia dotychczasową nazwę Centrum Demokratyczno-Społeczne⁶¹ zastąpiła nową – Partia Ludowa. Poprzednia nie popadła jednak w zapomnienie i partia posługuje się obiema. Zmianie nazwy towarzyszyła ewolucja stanowiska partii w kwestii integracji europejskiej. CDS, wspierana początkowo przez chadecką Europejską Unię Chrześcijańsko-Demokratyczną, a po włączeniu się Portugalii w proces integracji europejskiej należąca do frakcji chadeckiej w Parlamencie Europejskim, zaczęła odrzucać chrześcijańsko-demokratyczną wizję Europy w kształcie federacji; opowiedziała się przeciwko Traktatowi z Maastricht oraz propozycji wspólnej waluty europejskiej⁶². Zmiana kierunku była jednak krótkotrwała, partia po wyborze nowego lidera w 1997 r. zmieniła stanowisko na tyle, że współrządzając od 2002 r. u boku PSD, nie różniła się od niej zasadniczo w kwestiach europejskich⁶³. Po przejściowym członkostwie w Europejskim Sojuszu Demokratów w PE ponownie jest członkiem Europejskiej Partii Ludowej, należy ponadto do Międzynarodowej Unii Demokratycznej.

Blok Lewicy (*Bloco de Esquerda*, BE) – ugrupowanie lewicowo-libertarienne, powstało w 1999 r. z kilku mniejszych partii skrajnie lewicowych, które do dziś zachowały autonomię w ramach jego struktur⁶⁴. Najważniejsze z nich to: marksy-

⁵⁸ M. Frain, *The Right in Portugal...*, *op. cit.*, s. 79.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 83.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 84.

⁶¹ Oryginalna nazwa partii *Centro-Democrático e Social* różnie przekładana jest na język polski. Określeniem Centrum Demokratyczno-Społeczne posługuje się na przykład A. Łabno (A. Łabno, *System...*, *op. cit.*, s. 43); W. Chabasiński w tłumaczeniu *Historii Portugalii* autorstwa A.H. de Oliveiry Marquesa używa nazwy Społeczne Centrum Demokratyczne (A.H. de Oliveira Marques, *Historia Portugalii...*, *op. cit.*, s. 433); R. Herbut posługuje się określeniem Partia Centrum Demokratycznego (R. Herbut, hasło: *Partia Ludowa* [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Partie i systemy partyjne*, Zakamycze, Kraków 1999, s. 145).

⁶² M. Frain, *The Right in Portugal...*, *op. cit.*, s. 82.

⁶³ A. Freire, *The Party System...*, *op. cit.*, s. 384.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 373–374.

stowsko-leninowska Ludowa Unia Demokratyczna (*União Democrática Popular*, UDP), trockistowska Rewolucyjna Partia Socjalistyczna (*Partido Socialista Revolucionário*, PSR) oraz Polityka XXI w. (*Política XXI*)⁶⁵. Partia ma charakter antykapitalistyczny i eurosceptyczny, opisuje siebie jako nowoczesną alternatywę dla partii komunistycznej, głosi m.in. potrzebę legalizacji aborcji i miękkich narkotyków. Z wyborów na wybory powiększa swój stan posiadania w Zgromadzeniu Republiki – od dwóch mandatów w 1999 r., poprzez trzy w 2002 r., osiem w 2005 r., do 16 w ostatnich wyborach w 2009 r., kiedy to po raz pierwszy udało jej się osiągnąć lepszy od komunistów wynik i zostać czwartą siłą w parlamencie⁶⁶. BE należy do Partii Europejskiej Lewicy oraz Europejskiej Antykapitalistycznej Lewicy. Jej deputowani zasiadają w PE we frakcji Zjednoczonej Lewicy Europejskiej – Nordyckiej Zielonej Lewicy.

Unitarna Koalicja Demokratyczna (*Coligação Democrática Unitária*, CDU) zawiązana po raz pierwszy przed wyborami parlamentarnymi w 1987 r. pomiędzy partią komunistyczną oraz ugrupowaniem ekologicznym (zdobyła wówczas 31 mandatów w 230-osobowym parlamencie), a odnawiana przed kolejnymi wyborami, w 2009 r. zdobyła 15 mandatów⁶⁷. Każda z partii wchodzących w skład koalicji zachowuje odrębność, stąd omówione zostaną one oddzielnie.

Portugalska Partia Komunistyczna (*Partido Comunista Português*, PCP) jest jedną z bardziej liczących się partii komunistycznych w Europie Zachodniej, do dziś w dużej mierze ortodoksyjną. PCP jest też niewątpliwie najstarszą spośród istniejących obecnie portugalskich partii. Powstała w 1921 r. jako ugrupowanie anarchosyndykalistyczne; w latach 20. i 30. XX w. przeszła przez fazę bolszewizacji, w latach 40. – stalinizacji, w 50. – anarcholiberalizmu, w 60. pojawiły się w niej odłamy – maoiistowski i trockistowski. W okresie reżimu Salazara–Caetano działała w podziemiu, zalegalizowana została w 1974 r.⁶⁸

W okresie tranzykcji ustrojowej była główną partią – miała największe wpływy w Ruchu Sił Zbrojnych. Utrzymywała ożywione kontakty z komunistami ze Związku Radzieckiego, chciała wprowadzenia w Portugalii systemu socjalistycznego. Pomimo izolowania partii stale udawało jej się uzyskiwać poparcie pozwalające na posiadanie reprezentacji w parlamencie, jej znaczenie jednak systematycznie malało. W przeciwieństwie do głównych partii prosystemowych, które przyjęły strategię *catch-all*, PCP opiera swoje struktury i apel wyborczy na konkretnie zdefiniowanej grupie społecznej – robotnikach, ciesząc się przy tym poparciem związków zawodowych.

Po upadku komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej i rozpadzie Związku Radzieckiego PCP, będąca scentralizowaną partią marksistowsko-leninowską, opowiadającą się za rewolucją, nie wprowadziła poważniejszych zmian. Główną przyczyną było sprawowanie władzy w partii przez ortodoksyjnych liderów, którzy

⁶⁵ B. Szajkowski (ed.), *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 485.

⁶⁶ <http://www.cne.pt> – oficjalna strona Komisji Wyborczej Portugalii (dostęp: 20 XII 2009 r.).

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ C. Cunha, *The Portuguese Communist Party* [w:] T. Bruneau (ed.), *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 23.

pomimo spadku poparcia dla partii chcieli trwać na dotychczasowych pozycjach⁶⁹. Wieloletni sekretarz generalny Alvaro Cunhal (1961–1992) – zagorzały wyznawca marksizmu-leninizmu – został wprawdzie zastąpiony na tym stanowisku przez Carlosa Carvalhasa, ale zachował wpływy w partii⁷⁰. W 1998 r. reformatorzy, głównie partyjni intelektualiści, próbowali zmodernizować oblicze ideowe PCP poprzez program „Nowy Impuls”⁷¹. Jednak już na Kongresie w 2000 r. partia odeszła od tej polityki, powracając do wcześniejszych haseł. Pozycja reformatorów została ponownie osłabiona na Kongresie w 2004 r., czemu towarzyszyło powołanie na stanowisko sekretarza generalnego ortodoksyjnego komunisty Jerónimo de Sousa; ostatecznie reformatorzy wystąpili z partii. W PCP wydają się obecnie ścierać dwa obozy istniejące w niej od momentu założenia – anarchosyndykaliści oraz reformiści. O ile ci pierwsi, propagując rewolucję, nie chcą, aby partia uczestniczyła w życiu politycznym, o tyle drudzy zakładają ewolucję. Uczestnictwo w wyborach partia traktuje tylko jako taktykę, przyjmując podwójną strategię: rewolucji i ewolucji, z naciskiem na rewolucję⁷². Jej deputowani zasiadają w PE we frakcji Zjednoczonej Lewicy Europejskiej – Nordyckiej Zielonej Lewicy.

Partia Ekologiczna „Zieloni” (*Partido Ecologista „Os Verdes”, PEV*) została założona w 1982 r. z potrzeby promowania proekologicznej aktywności w społeczeństwie. Dąży do zainteresowania opinii publicznej globalnymi ekologicznymi wyzwaniami oraz problemami środowiskowymi dotyczącymi Portugalii. Chce promować aktywność na poziomie lokalnym w celu zwiększenia ekologicznej świadomości obywateli. Wyraża też poparcie dla demokracji bezpośredniej jako formy partycypacji obywateli w podejmowaniu decyzji⁷³. Ugrupowanie jest członkiem Europejskiej Partii Zielonych.

Spośród stronnictw pozaparlamentarnych warto wspomnieć skrajnie lewicową **Komunistyczną Partię Portugalskich Robotników / Reorganizujący Ruch Partii Proletariatu** (*Partido Comunista dos Trabalhadores Portugueses / Movimento Reorganizativo do Partido do Proletariado, PCTP / MRPP*) – ugrupowanie maoistyczne, które powstało w 1971 r. w okresie reżimu Caetano i stanowiło aktywny element w ruchu oporu. Odegrało ono ważną rolę w trakcie rewolucji 1974–1975, później słynęło głównie z artystycznych graffiti; nigdy nie udało mu się dostać do parlamentu. Warto wspomnieć, że działalność polityczną w szeregach tej partii zaczynało wielu ważnych portugalskich polityków, m.in. J.M. Barosso. Na przeciwnym biegunie sceny politycznej plasują się: **Ludowa Partia Monarchistyczna** (*Partido Popular Monárquico, PPM*) oraz **Partia Odrodzenia Narodowego** (*Partido Nacional Re-*

⁶⁹ *Idem, Few but Pure and Good Members Are Preferred to a Mass Party – The Portuguese Communist Party's Continued Orthodoxy* [w:] U. Backes, P. Moreau (eds), *Communist and Post-Communist Parties in Europe*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2008, s. 199–200, 207.

⁷⁰ *Idem, The Portuguese Communist Party* [w:] T. Bruneau (ed.), *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 50–51.

⁷¹ *Speech of Carlos Carvalhas PCP's General Secretary at the 3rd Assembly of the Lisbon Intellectual, 29 May 1998*, <http://www.international.pcp.pt> (dostęp: 16 XII 2009 r.).

⁷² C. Cunha, *Few but Pure...*, *op. cit.*, s. 214.

⁷³ <http://www.osverdes.pt> – oficjalna strona Partii Ekologicznej „Zieloni” (dostęp: 16 XII 2009 r.).

novador, PNR). Pierwsza posiada obecnie bardzo niewielkie znaczenie, nie popiera jej również pretendent do tronu Don Duarte Pio. W przeszłości jednak, wchodząc w skład koalicji wyborczej Sojusz Demokratyczny (*Aliança Democrática*, AD), współtworzyła rządy jako partia dopełniająca w gabinecie PSD i CDS (1980–1983)⁷⁴. Druga z wymienionych partii ma charakter nacjonalistyczny, opowiada się przeciwko aborcji i eutanazji, wyraża niechęć wobec imigrantów i homoseksualistów. Oskarżana jest o propagowanie dyskryminacji na tle rasowym, religijnym i seksualnym.

* * *

Reasumując rozważania poświęcone portugalskiemu systemowi partyjnemu, należy jeszcze raz zwrócić uwagę na postępującą od połowy lat 80. XX w. konsolidację, polegającą na wzroście poparcia dla dwóch głównych ugrupowań oraz znacznej stabilizacji rządów. Wydaje się, że możliwe są różne scenariusze rozwoju systemu partyjnego – zarówno dalsze umacnianie się PS i PSD, tworzenie rządów jednopartyjnych i alternacja władzy pomiędzy tymi siłami, jak i ewolucja w kierunku dwublokowości. Bardziej prawdopodobne jednak wydają się koalicje centroprawicowe, ze względu na mniejszy – w porównaniu z partiami centrolewicy – dystans ideologiczny, jaki dzieli PSD i CDS–PP; PS jest bowiem ideologicznie bardzo odległa od PCP. Pewnych szans na zbliżenie ugrupowań centrolewicowych upatrywać można w słabnięciu PCP na rzecz BE, która w przyszłości może stać się dopełniającym partnerem koalicyjnym dla PS⁷⁵. Biorąc pod uwagę fakt, że różnice programowo-ideowe pomiędzy dwoma głównymi ugrupowaniami nie są duże i oba zbliżają się do centrum, nie można wykluczyć również powrotu wielkiej koalicji z udziałem PS i PSD, która miała miejsce w okresie rządu Mario Soaresa (1983–1985) – rozwiązanie takie wydaje się jednak obecnie mało prawdopodobne.

Wykaz skrótów:

AD – *Aliança Democrática*, Sojusz Demokratyczny

ANP – *Acção Nacional Popular*, Akcja Narodowo-Ludowa

BE – *Bloco de Esquerda*, Blok Lewicy

CDS – *Centro-Democrático e Social*, Centrum Demokratyczno-Społeczne

CDS–PP – *Centro-Democrático e Social – Partido Popular*, Centrum Demokratyczno-Społeczne – Partia Ludowa

CDU – *Coligação Democrática Unitária*, Unitarna Koalicja Demokratyczna

⁷⁴ E. Zieliński, *Rząd Republiki Portugalskiej* [w:] E. Zieliński, I. Bokszczanin, *Rządy w państwach Europy*, t. 2, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2005, s. 337–339.

⁷⁵ Warto zwrócić uwagę, że przed wyborami 2009 r. zarówno PCP, jak i BE wykluczyły możliwość wspólnych rządów z socjalistami, aczkolwiek wobec przybierającej na sile deradykalizacji BE sytuacja ta może ulec zmianie.

MFA – *Movimento das Forças Armadas*, Ruch Sił Zbrojnych

PCP – *Partido Comunista Português*, Portugalska Partia Komunistyczna

PCTP / MRPP – *Partido Comunista dos Trabalhadores Portugueses / Movimento Reorganizativo do Partido do Proletariado*, Komunistyczna Partia Portugalskich Robotników / Reorganizujący Ruch Partii Proletariatu

PEV – *Partido Ecológico* „*Os Verdes*”, Partia Ekologiczna „Zieloni”

PNR – *Partido Nacional Renovador*, Partia Odrodzenia Narodowego

PPD – *Partido Popular Democrático*, Partia Ludowo-Demokratyczna

PPM – *Partido Popular Monárquico*, Ludowa Partia Monarchistyczna

PRD – *Partido Renovador Democrático*, Demokratyczna Partia Odnowy

PS – *Partido Socialista*, Partia Socjalistyczna

PSR – *Partido Socialista Revolucionário*, Rewolucyjna Partia Socjalistyczna

UDP – *União Democrática Popular*, Ludowa Unia Demokratyczna

UN – *União Nacional*, Unia Narodowa